

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pastorálních oborů a právních věd

Lenka Rumpíková, DiS.

Prevence sebevraždy jako nový úkol křesťanského vychovatele

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Dr. Vojtěch Eliáš

Konzultant: PhDr. Kateřina Lachmanová, Th.D.

Praha 2011-2012

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Pardubicích dne 29. 11. 2011

Lenka Rumpíková, DiS.

Bibliografická citace

Prevence sebevraždy jako nový úkol křesťanského vychovatele [rukopis] : bakalářská práce / Lenka Rumpíková, DiS.; vedoucí práce: dr. Vojtěch Eliáš. -- Pardubice, 2010. -- 50s.

Anotace

Prevence sebevraždy jako nový úkol křesťanského vychovatele

Ve své bakalářské práci se budu zabývat fenoménem suicidia, jeho prevencí a významem křesťanské výchovy v ní. Vydefinuji si pojem křesťanský vychovatel, sebevražda jako taková. Popíši teorie sebevražedného jednání z obvyklých hledisek medicínského (psychiatrického), sociologického a psychologického. Popíši různé druhy a poddruhy sebevražd a jejich různé příčiny. Zaměřím se samozřejmě na vztah křesťanství k sebevraždě. V další kapitole pojednám o prevenci suicidiálního chování, preventivních programech a cílené intervenci. V závěru své práce se pokusím shrnout poznatky vědecké i své vlastní názory na tuto obtížnou a v podstatě nejednoznačně definovatelnou problematiku.

Abstract

Prevention of suicide as a new task of Christian educators

In my bachelor thesis I will deal with the phenomenon of suicide, its prevention and the importance of Christian education in it. I will identify the term of a Christian educator and suicide itself. I will describe the theory of self-destructive behaviour according to the medical (psychiatric), sociological and psychological aspects. I will also describe the various types and subtypes of suicide and their various causes. Of course, I will focus on the relationship of Christianity to suicide. Another chapter will discuss the prevention of suicidal action, prevention programs and targeted intervention. At the end of my work I will try to summarize the scientific knowledge and my own opinions on this difficult and basically not clearly definable issues.

Klíčová slova

rodina, výchova, křesťanský vychovatel, prevence, sebevražda, církev

Keywords

family, education, christian educator, prevention, suicide, church

Počet znaků

71 013

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu doktorovi Eliášovi za odborné vedení, cenné připomínky i za ochotnou spolupráci. Dále pak děkuji svému manželovi a celé své rodině za podporu, kterou mi poskytovali v náročných obdobích studia.

Obsah

Stručný úvodní nástin mé práce.....	7
1. Definice pojmů.....	8
1.1 Rodina.....	10
1.1.2 Definice rodiny.....	10
1.1.3 Historie rodiny.....	11
1.1.4 Výchova v rodině (křesťanská rodina).....	12
1.2 Vychovatel (křesťanský vychovatel).....	13
1.2.1 Definice vychovatele.....	13
1.2.2 Poslání vychovatele.....	14
1.2.3 Křesťanský vychovatel.....	15
1.2.4 Obecné požadavky na vychovatele.....	15
1.2.5 Čím se odlišuje křesťanský vychovatel?.....	16
1.3..... Sebevražda.....	17
1.3.1 Definice pojmu sebevražda.....	17
2. Teorie sebevražedného jednání.....	19
2.1 Medicínský (resp.psychiatrický) přístup.....	19
2.2 Sociologický přístup.....	22
2.3 Psychologické teorie.....	24
3. Druhy sebevražď.....	27
3.1 Plánovaná, bilanční.....	27
3.2 Impulzivní.....	28
3.3 Předstíraná.....	29
3.4 Forma protestu.....	29
3.5 Rozšířená sebevražda.....	30
3.6 Sebeпоškozování.....	32
3.7 Sebeoběť.....	32
3.8 Suicidální pokus a dokonaná sebevražda.....	33
4. Možné příčiny sebevražď.....	35
4.1 Sebevražedné jednání jako cíl.....	38
4.2 Sebevražedné jednání jako prostředek.....	38
5. Sebevražda a křesťanství.....	40
5.1 Pohled církevní nauky na sebevraždu.....	40
5.2 Sebevražednost v křesťanství.....	40
5.3 Pohled Bible na sebevraždu.....	41
5.4 Pohled katechismu na sebevraždu.....	41
6. Prevence suicidálního jednání.....	43
6.1 Typy prevence.....	44
6.2 Preventivní programy a intervence.....	46
Shrnutí poznatků a výsledků mé práce	
Seznam literatury	

Stručný úvodní nástin mé práce

Téma této práce jsem si zvolila z důvodu, že jsem se setkala s lidmi, u kterých se v nějaké formě suicidiální chování projevilo. Dospěla jsem k názoru, že tato problematika je natolik složitá a nejednoznačná, že se s ní i pro pocit vlastní duševní hygieny potřebuji více seznámit.

Při studiu materiálů k danému tématu jsem oslovila i několik známých lékařů, psychologů, sociálních pracovníků a pedagogů. Postupně jsem docházela k přesvědčení, že v dané chvíli se nikdo nemůže ocitnout v konkrétním duševním rozpoložení sebevraha, a tudíž pouhé odsouzení je značně zjednodušující a hlavně neprofesionální.

V úvodu definuji základní pedagogické pojmy a vymezuji pojem sebevraždy. Zabývám se prevencí suicidia, respektive symptomy suicidiálního chování a jejich včasným zjištěním ze strany vychovatele (především křesťanského), přičemž nejdůležitějším a prvotním vychovatelem každého člověka jsou zejména rodiče, kteří ale paradoxně v současné společnosti často sami způsobují traumata potomkům svými neshodami, narušováním i přímo rozpadem rodiny. Právě v tom je nezastupitelná úloha křesťansky smýšlejících rodičů, kteří k výchově dětí přistupují v součinnosti s institucemi církve a jejím učením zodpovědně. Bylo nutné, si vymezit základní teorie přístupu k sebevražednému chování. Dále jsem se pokusila shrnout druhy sebevražd a v samostatné kapitole se zabývám i možnými příčinami sebevražd. Zabývám se historickými souvislostmi v přístupu církve k sebevraždě.

Při studiu teoretických materiálů jsem vycházela z literatury v českém jazyce, vydané v posledních dvaceti letech. Použila jsem metodou srovnání různých zdrojů. V práci nebyl záměrně použit výzkum a byla rozdělena do dvou částí, a to pedagogické a psychologické. Cílem práce je porovnání různých literárních zdrojů, shrnutí dané problematiky, poznání a možná identifikace suicidiálního chování.

1. Definice pojmů

Celým lidským životem se prolíná výchova, a to už od narození, a protože vychovatel je v tomto případě determinující osobou, považují za nutné rozlišit jeho definici obecnou od specifického zaměření vychovatele křesťanského. Jednoznačně nejdůležitějšími vychovateli každého jedince jsou rodiče.

Rodina

Rodinu můžeme definovat jako základní buňku společnosti, která vzniká svazkem muže a ženy, v němž přicházejí na svět děti a vzniká tak nejbližší pokrevní pouto mezi lidmi. ¹

Výchova

Výchovou rozumíme celoživotní společenský proces ovlivňování osobnosti. Tento proces je záměrný a cílený a předpokládá vzájemnou inerci, komunikaci mezi vychovatelem a vychovávaným. ²

¹ www.sos-ub.cz/prevence/hyp24a.pdf

² fsps.muni.cz/~lazarova

Katecheze

Katecheze je specifickým výchovným prostředkem pro příslušníky církve. Toto působení patří k nejvíce ovlivňujícím výchovným faktorům křesťana.³

Pedagog

Pedagog je učitel a vychovatel, který na základě svého studia si klade jasné cíle k získání vědomostí i ovlivnění chování jedince. I sebelepší pedagog nemůže plně zastoupit výchovnou roli rodiny, měl by s ní ale cíleně spolupracovat.

Vychovatel

V širším slova smyslu vychovatelem rozumíme i vedoucího různých kroužků, vedoucí na různých dětských táborech, mistry odborných výcviků, trenéry, sbormistry, lektory a duchovní....⁴

Je nutné rozdělit pojmy pedagogika a didaktika.

³ slovník-cizích-slov-online.fuerte.cz/cizi-slovo/8483/katecheze

⁴ fsps.muni.cz/~lazarova

Pedagogika

Její název vznikl z řeckého slova paidagógos, což znamenalo „paidós“ – dítě, „ágei“ – vést a v tomto spojení měli Řekové na mysli člověka, který doprovázel chlapce do školy na sportovní cvičení. U Římanů existovala slovo „paedagogus“, které znamenalo již profesi učitele a vychovatele, který již příslušnou kvalifikaci pro toto povolání.

Didaktika

Didaktikou rozumíme teorii vzdělávání, tedy postupy, formy a cíle specifické pro konkrétní disciplíny. Modernímu pojetí pedagogiky odpovídá pojem edukační vědy, které označují související disciplíny v širším pojetí, což je ve výsledku bližší modernímu chápání pedagogiky.⁵

1.1. Rodina

1.1.2. Definice rodiny

Rodina je dle sociologické definice skupina nebo více skupin osob navzájem spojených pokrevními svazky, manželstvím, nebo dnes i novým právním vztahem u nás (ČR 2006) registrovaným partnerstvím osob stejného pohlaví. Rodinu je možno vytvořit i adopcí.

Smyslem rodiny je reprodukční poslání, na to navazující výchova dětí a nezanedbatelné je i ekonomické poslání rodiny. Jádrem rodiny – u křesťanů nekompromisně - je muž a žena a jejich děti (včetně adoptivních). Rozšířená

5

rodina zahrnuje prarodiče, pokrevní tety, strýce, bratrance, sestřenice v různém stupni (pratety, děti sestřenic a bratranců, atp.). Za rodinu se považuje i rodina neúplná s jedním rodičem.

Právní řád České republiky nedefinuje ovšem rodinu výslovně, ale dá se předpokládat z institucionálního obřadu – svatby, že za ni považuje především spojení muže a ženy, a to nejen v reprodukčním slova smyslu, ale i ve sdílení stejného způsobu života a u křesťanů i vyznávání stejného náboženství a jeho principů.

1.1.3. Historie rodiny

V historii byl pojem rodina často nahrazen pojmenováním domácnost, který ovšem kromě pokrevních příbuzných zahrnoval i čeled', tedy podruhy, kteří sdíleli s rodinou například stolování. O historii rodin – domácností - se lze informovat v pozemkových knihách, urbářích, matrikách, seznamech podruhů....

Tzv. tradiční rodina se liší od tzv. moderní rodiny důrazem na ekonomickou roli. V tradiční rodině cca do 19. století lze vyčíst rozdílné demografické faktory: porodnost, úmrtnost, neexistující regulaci porodnosti. V moderní rodině už není zásadní ekonomická složka, protože jsou ekonomicky činní zpravidla oba partneři. O úpadku morálních hodnot a bohužel i tradičních principů křesťanské víry vypovídá i všeplatná regulace porodnosti v moderní rodině.

1.1.4. Výchova v rodině / křesťanská rodina/

V průběhu vývoje rodiny se setkáváme s ekonomickou dominancí nad citovými vazbami. Dochází k polarizaci rodinných funkcí na mateřskou citovost a otcovskou autoritu a už v průběhu 19.stol se objevuje model rodiny na základě citové individualizace a manželství jsou uzavírána většinou svobodným výběrem partnera na základě vzájemné lásky. Rodina pak začíná klást důraz na vlastní soukromí a prakticky se sociologicky uzavírá. V tradiční rodině je jednoznačně kladen důraz na citovou výchovu dítěte, ale vlastně od narození také na cílenou výchovu, jejichž prostředky jsou v každé rodině individuální, ale měly by směřovat k respektování soudobých společenských norem chování a právních zákonitostí.

Zatímco právní normy jsou soudní mocí vymahatelné a postihovatelné, morální normy, kromě drobných kázeňských postihů ve školách, v podstatě vymahatelné nejsou, jejich respektování je vysloveně dobrovolné, ovšem jejich nerespektování přináší celé společnosti a ve výsledku i rodině často značná negativa. Rodina může vychovat do jisté míry slušného, pracovitého jedince, který má úctu ke svému okolí a respektuje ho.

Špatně fungující rodina ale může také „vychovat“ sebestředného jedince, pohrdajícího svým okolím, přesvědčeného o své výjimečnosti, který může zapadat až do sociálního vzorku patologických jedinců, a tito lidé potom jsou společnosti na obtíž a vyžadují od ní nepoměrně více služeb i financí, aniž by sami často přinesli jakýkoli vklad.

Křesťanská rodina vždy respektuje bipolaritu mužského a ženského elementu v rodině a tím vychovává z dítěte jednoznačně orientovaného jedince (výjimkou jsou jinak orientovaní jedinci od narození, například homosexuálové). Katolická církev rozhodně na základě svého učení odmítá

uznat homosexuální rodinu, ale praktikující křesťané samozřejmě nemohou zahrnout své homosexuálně orientované dítě.

Rodiče jako primární vychovatelé musí vždy dbát nejen o zabezpečení základních ekonomických prostředků pro život, ale zejména o zdravý duševní vývoj dítěte, který nemůže být vymezen bezbřehou láskou a odpouštěním prohřešků, anebo sobeckým uplatňováním vlastních představ o duševním vývoji dítěte na úkor jeho osobnostního vývoje. Diskutabilní jsou přiměřené fyzické tresty, protože záleží vždy na přirozených psychických dispozicích dítěte. Dobrý rodič by měl vycítit, jaké výchovné metody jsou ku prospěchu dítěte. Praxe ukazuje, že přehnané rodičovské „fušování do řemesla psychologů“, přináší pro dítě spíše negativa. Není od věci, vyskytne-li se nějaký zásadní problém, poradit se s odborníky, ale jestliže jde o malichernost, měl by ji umět vyřešit rodič sám svou přirozenou rodičovskou autoritou.

1.2. Vychovatel /křesťanský vychovatel/

1.2.1. Definice vychovatele

Vychovatel je obecně člověk, který předává vychovatelské a vzdělávací podněty jiným lidem. Vzdělání je vlastně souhrnem získaných znalostí výukou a studiem, kdy člověk získává specifických vědomostí. Latinské slovo „educare“ znamená v doslovném překladu „vedení vpřed, a to samozřejmě se zřetelem na vrozené schopnosti jedince. Můžeme konstatovat, že vzdělání je vlastně jakýmsi přenosem myšlenek, dovedností a principů.

1.2.2. Poslání vychovatele

Úloha vychovatele v každé společnosti je determinována vždy jeho vzděláním, osobnostním profilem, v případě křesťanského vyznání i vírou v lidské kladné hodnoty.

Nelze ovšem přejít složky, které veškeré úsilí a snahu mohou ovlivnit i negativně, ne-li zničit. Prvním problémem je dnes přístup některých rodičů k pedagogům a škole vůbec. Často se stává, že upřímný zájem o dítě považují za zasahování do soukromí dítěte i rodiny, a ti vzdělanější i za nepřiměřený zásah do osobnostních práv. Například učitelé mohou sice při podezření z konzumace drog požádat o okamžité lékařské vyšetření, ale jestliže se jejich podezření nepotvrdí, vystavují se přinejmenším stížnostem ze strany rodičů, v horším případě i právním průtahům. Úcta k pedagogům je v mnohých rodinách iluzorní představou.

S uvedeným příkladem souvisí i složka další. Zákonné úpravy vždy byly a jsou v rukách dobrých právníků velmi tvárné, a rodiče, kteří z nějakého důvodu baží po pomstě a nelitují finančních prostředků, mohou i prostřednictvím přehnaných obvinění, dnes bohužel i médií (například facebook), pedagoga zničit. I když se podaří jej právně obhájit, morální úhona zůstává.

Je také velmi problematické odhalovat stavy, vedoucí až k suicidiu, když dítě i rodina odmítá jakkoli komunikovat na téma osobních problémů. V těchto případech může pedagog snad takticky i na základě smyšlenky vyprovokovat kolektivní, zásadně neadresnou diskuzi, citlivě ji řídit a důrazně pomocí názorných příkladů ji s žáky probírat tak, aby byli přesvědčeni, že nápady různých řešení vymysleli sami. V kolektivu je síla a postižený jedinec si může lépe uvědomit vlastní problém a spíše se s ním svěří...

1.2.3. Křesťanský vychovatel

Křesťanským vychovatelem se stává každý kněz, řeholník, působící v jakýchkoli institucích, i laik, který se v duchu evangelia věnuje jakémukoliv druhu výchovy a školského vzdělávání v celém jeho spektru. Všichni rodiče mají nezadatelné právo na výchovu dítěte (kromě osobnostních patologických jevů u nich). Ve smyslu křesťanské rodiny jsou pak prvními učiteli zdravého křesťanského smýšlení od nejútlejšího věku dítěte. Je samozřejmé, že v pozdějším věku přebírá částečně úlohu rodičů, zejména vzdělavací, i stát. I zde je možné však, aby zejména v církevních školách používala katolická církev prostředků k dalšímu osvětování a posilování víry, vedoucí k dalšímu uvědomělému životu člověka podle Kristova ducha.

1.2.4. Obecné požadavky na vychovatele

Obecné požadavky na vychovatele jsou: vzdělanost, morální bezúhonnost, empatie a schopnost adekvátně tedy i vhodně verbálně, přenést poznatky na své svěřence. Specifikum křesťanské výchovy tkví především v tom, aby pokřtěný člověk byl postupně uváděn do tajemství spásy a prohluboval svůj přijatý dar víry a získal návyk spravedlivého křesťanského života. Měl by být veden svými vychovateli vnímat přirozené hodnoty, které jsou zahrnuty v komplexním pohledu na člověka vykoupeného Kristem.⁶

⁶ Dokumenty II. Vatikánského koncilu, Deklarace o křesťanské výchově *Gravissimum educatiois*, Karmelitánské nakladatelství v Kostelním Vydří, 2002, 534-535s.

1.2.5. Čím se odlišuje křesťanský vychovatel?

Dospěla jsem k názoru, že mezi vychovatelem ateistou a křesťanským vychovatelem, v zásadě žádný rozdíl není. Pouze to podstatné, co je dáno křesťanskému vychovateli navíc, je jeho víra v Boha a z víry pramenící naděje, a právě tuto naději potřebuje člověk, který uvažuje o sebevraždě nejvíce, neboť sebevražda je výrazným projevem chybějící naděje, víry v život, a zoufalých stavů beznaděje.

Pedagog, který není zaměřen křesťansky, má jistě stejný vědomostní potenciál, stejné percepční schopnosti i stejný zájem o přednášenou tematiku jako pedagog pevně věřící, ale nemůže zejména problematiku humanitní, obohatit o duchovní rozměr. Jestliže například přednášející ateista předkládá rozbor Leonarda da Vinciho Poslední večeře Páně, zasadí její vznik bravurně do tzv. milánského období umělce, nasměruje posluchače na prohlídku do kláštera Santa Maria della Grazie, rozebere jednotlivé sedící postavy po stránce vizuální, zdůrazní farizejství Jidáše, ale zaměří se určitě spíše na dokonalou perspektivu nástropních kazet a další výtvarné atributy, než na výklad o dvanácti apoštolech, jejich původu, biblickém příběhu a celém pozadí největšího svátku Velikonoc, což zcela samozřejmě učiní jeho věřící kolega.

1.3. Sebevražda

1.3.1. Definice pojmu sebevražda

„Sebevražda je akt vědomého a úmyslného ukončení vlastního života. Člověk, který tento čin provede, se nazývá sebevrah. Slovo sebevražda je spojením zvratného zájmena „se“ a slova vrah/vražda. Proto suicidium je v češtině vlastně „spáchání sebevraždy“. Slovo spáchat se přitom v češtině pojí s negativními jevy (spáchat zločin, spáchat hřích). To souviselo také s náboženským prostředím, které dobrovolný odchod ze života považovalo za tak těžký hřích, že takovým lidem byl upírán křesťanský pohřeb.“⁷

Psycholog Pavel Říčan ve své knize Agresivita a šikana mezi dětmi používá pojmenování suicidium, které překládá jako sebezabití. Záměrně neuzívá slova sebevražda, které má odsuzující akcent, ten není u některých suicidií na místě.⁸

„*Sebezabití* je zničení vlastního života, kde chybí vědomý úmysl zemřít. Člověk, který takto jednal, nebyl schopen přiměřeně zhodnotit možné důsledky svého chování. Sebezabití je často způsobeno patologickým stavem mysli, například vidinami, to je halucinogenními stavy, které vzbuzují nesnesitelnou úzkost až strach před domnělými pronásledovateli.

Za sebevraždu také nelze považovat sebeobětování, protože to je jednání, které vyplývá z dobrovolného a svobodného rozhodnutí obětovat život v zájmu hodnoty, která má aktuálně větší cenu, než vlastní život. Člověk se obětuje, aby

⁷ srov. sebevražda – www.wikipedie.cz, otevřená encyklopedie (8. 10. 2008)

⁸ Srov. ŘÍČAN Pavel: Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha: Nakladatelství Portál. 1995, 95s.

potvrdil význam této hodnoty, aby na ni upoutal pozornost, změnil společenské postoje apod.⁹

Toto sebeobětování bývá často spojeno s politickou či válečnou represí a přesvědčením o důležitosti vlastní oběti.

⁹ VÁGNEROVÁ Marie: Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Nakladatelství Portál, 1999, 239s.

2. Teorie sebevražedného jednání

Sebevražedné jednání bývá obvykle posuzováno z několika hledisek: medicínského, sociologického a psychologického.

2.1 Medicínský (resp. psychiatrický) přístup

Tento přístup je zaměřen především na hledání patologických příčin sebevražedného jednání. Duševní nemoci a poruchy zvyšují riziko sebevražedného jednání. Zvýšené riziko sebevražedného jednání existuje u schizofreniků a u lidí, kteří trpí depresemi, a s tím často spojeným pocitem selhání, opuštěnosti, beznaděje, zavržení rodinou, užívání drog či alkoholu - a právě alkohol je ve vztahu k sebevraždě považován za významný rizikový faktor. Také je ale potřeba dodat, že alkoholici mívají současně partnerské problémy, finanční potíže, bývají nezaměstnaní, někdy jde o lidi s poruchou osobnosti.

Určité anomálie může odhalit i křesťanský vychovatel například zjistí-li, nebo pozoruje-li určitou náhlou citovou otupělost jedince, polevování v (křesťanských) aktivitách a určitou nesoustředěnost svěřence.

Existence dědičné zátěže ve smyslu sklonu k sebevraždě, nesouvisející s duševní poruchou či nemocí, nebyla potvrzena. Sebevražedné jednání může mít mnoho jiných příčin a do určité míry může souviset s těžkým somatickým onemocněním, které znehodnocuje život člověka (nemocní a postižení lidé).¹⁰

¹⁰ Srov. VÁGNEROVÁ Marie: Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Nakladatelství Portál, 1999, 240- 241s.

Velmi rozšířený je názor, že každá sebevražda je ovlivněna patologicky, s čímž často souvisí hodnocení smrti v naší sociokulturní oblasti. Jak odlišně by byla patrně posuzována sebevražda, kdyby dobrovolná smrt figurovala v obecném povědomí jako kladný čin!¹¹

Otázka normality osobnosti má kořeny v obecných biologických zákonitostech, rovněž ve specifických zákonitostech psychického vývoje a také v eticko-filosofických normách. Obecné hodnocení duševních projevů jako kladných nebo záporných, je obtížné proto, že řád lidské společnosti je produktem téhož duševního a biologického dění, pro něž má být potom měřítkem.

Dalším faktorem, který vytváří přesvědčení o jednoznačné patologičnosti sebevraždy, je úzce medicínský přístup ke smrti - úsilí medicíny spočívá v odvrácení smrti za každou cenu a všemi prostředky. Smrt je naopak kladena do úzkého vztahu k nemoci – člověk umírá, protože nelze zabránit nějakému patologickému procesu.

Musíme se snažit porozumět samotnému člověku, pokusit se sestoupit do hlubin jeho osobnosti, odhalit smysl, který příkládá utrpení a smrti. V každém případě problém dobrovolné smrti mnohonásobně překračuje úzce medicínské pojetí suicidia jako poruch.¹²

Rovněž je rozšířený názor, že podstata sebevraždy spočívá v oslabeném pudu sebezáchovy. Pud sebezáchovy, společný zvířeti i vyzrálému člověku, nelze brát za základní kritérium normy nebo patologie. Názor o všemohoucnosti pudu sebezáchovy zabraňuje správně pochopit všechny mechanismy sebevraždy.

¹¹ Srov. VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 44s.

¹² VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 44-45s.

V mnoha psychiatrických učebnicích se proto rozlišují dvě základní skupiny: patologická a nepatologická suicidia, která se zhruba kryjí s tzv. psychotickými a nepychotickými sebevraždami. Problematika sebevraždnosti spadá spíš do oblasti sociálně-psychologické než medicínské. Mimořádně ohroženými skupinami suicidiem jsou především lidé trpící depresemi (mániemi), náruživostmi všeho druhu, alkoholismem, psychopatií a psychózami, ale také nacházející se v biologicky krizových obdobích (puberta, gravidita, klimakterium, nevyléčitelné nemoci).

Stále větší počet psychiatrů připouští možnost, že sebevražedné jednání se vyskytuje i u jinak zdravých lidí a v některých dalších okolnostech nejsou žádné zásadní rozdíly. Pro některé psychiatry je dokonce už samo suicidiální jednání dostačujícím důvodem pro stanovení diagnózy. Jestliže psychiatr nezjistí „psychiatrické pozadí“ suicidia, způsobuje případ rozpaky. Lékařovo pojetí „normality“ je dáno jeho vzděláním, zkušenostmi, osobní tolerancí vůči vlastnímu strachu ze smrti. Avšak dá se říci, že samotný suicidální čin je důkazem nenormálnosti sebevraha. Je ale rozdíl mezi sebevražedným činem psychotika, který se zabíjí pod vlivem svých halucinací, a sebevraždou člověka, který takto nachází východisko ze svého utrpení.¹³

Sebevražda, jako součást lidského vědomí smrti, se stává mnohým jedincům také prostředkem, jak tímto krajním způsobem vyjádřit svůj hodnotový postoj ke světu a životu.

¹³ Srov. VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 47-49s.

2.2 Sociologický přístup

Sociologický přístup je zaměřen na vymezení sociálních faktorů, které mohou zvyšovat riziko sebevraždného jednání. Patří sem neuspokojivé vztahy s okolní komunitou obecně, osamělost, absence spolehlivého vztahu a sociální podpory. Ohroženi jsou lidé, kteří ztratili partnera, ale i lidé, jejichž rodinné nebo i pracovní vztahy jsou konfliktní a problematické. Existují rozdíly mezi lidmi opačného pohlaví. Ženy si na osamělost více stěžují, ale muži jí více vnitřně podléhají. Konkrétní člověk může být až tak problematickou osobností, že si není schopen udržet přijatelné vztahy s blízkými lidmi, anebo podlehne tlaku nepříznivých okolností.

Sociologický přístup se však nevyhnul přecenění vnějších vlivů a podcenění faktorů psychologických. Do okruhu autorů, zabývajících se sociologií sebevraždy, lze zařadit také T. G. Masaryka. Podle Durkheima se zase může stát sebevrahem v podstatě každý člověk, jestliže se ocitne v nepříznivých sociálních podmínkách.

K rozvoji sebevraždnosti napomáhají takové situace, v nichž dochází k oslabení sociálních vazeb. Podle formy narušení vazeb Durkheim rozlišuje tzv. *egoistickou sebevraždu*, která vyplývá z nedostatečné vazby mezi člověkem a společností. Dále pak uvádí tzv. *altruistickou sebevraždu*, ve které je zase naopak vázanost jednotlivého člověka na skupinu příliš těsná, takže jedinec nemá pro motivy svého jednání dostatečný odstup. Rozlišuje i tzv. *anomickou sebevraždu*, se kterou souvisí náhlé sociální zvraty, podstatně narušující kontakt člověka s jeho dosavadním společenstvím. Osobní postoje a

vnitřně motivované rozhodnutí sebevraha hrají podle Durkheima nepodstatnou roli.¹⁴

Rodina může posilovat dispozice k sebevražednému jednání, pokud nefunguje jako spolehlivé zázemí, jako zdroj základních hodnot. To platí již od dětství – pozdější riziko sebevraždy zvyšuje dysfunkční rodina, násilí v rodině a nepřítomnost otce nebo matky. Pokud dítě vnímalo, že někdo z rodiny řešil svoje problémy suicidiem, může to negativně působit jako model chování.

Rizikovým faktorem, který posiluje sklon k sebevraždě, může být ztráta dřívějších sociálních vazeb k určitému prostředí, v případě přírodních pohrom, kdy člověk ztratí své obydlí a je nucen se přestěhovat do vzdálené lokality. Dále pak může jít například o ztrátu zaměstnání, převrat, válku. Veškeré působení je závažné tehdy, pokud představují ztrátu nějaké osobně významné hodnoty, která není kompenzována něčím jiným a člověk se s ní není schopen vyrovnat.¹⁵

Člověk není pouhým produktem svého sociálního prostředí, jinak by za jistých nepříznivých sociálních podmínek musely být sebevraždy masovou záležitostí. Člověk podléhá i zákonitostem své vlastní individuality, a přestože je pochopitelně vystaven přírodním a sociálním vlivům, i historické situaci, v níž žije, tyto vlivy zpracovává a vědomě je přijímá, nebo odmítá, bere za ně odpovědnost a sám určité vlivy přetváří.

Křesťanský vychovatel by měl mít nadměrně vyvinuté sociální citění, a tím i vnímat konkrétního jedince v kontextu okolní společnosti. Měl by proto odhalit určité patologické sociální jevy například izolaci jedince, šikanu vůči určité osobě, a v případě, že je přímo z titulu povolání účasten výchovných procesů

¹⁴ Srov. VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 37-38s.

¹⁵ Srov. VÁGNEROVÁ M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Nakl.: Portál, 1999, 241-243s.

ve škole, nekompromisně odhalovat i záškoláctví, nezájem rodiny o dítě a jeho vzdělávací proces.

2.3 Psychologické teorie

Psychologické teorie hledají vysvětlení sebevražedných tendencí pomocí psychologických faktorů. Někdy může pocit ztráty smyslu života nebo ztráta osobně důležité hodnoty vést k až k tomu, že člověk začne uvažovat o sebevraždě. Pokud suicidiálním chováním zareaguje jedinec, který byl předtím duševně zdravý, jedná se o posttraumatickou stresovou poruchu. Většinu sebevražd nelze hodnotit jako projev duševní poruchy, avšak dochází často k výkyvům psychických reakcí mimo oblast normy.

Psychologický výzkum sebevraždy je převážně zaměřený na zkoumání psychických vlastností lidí, což v praxi funguje tak, že se „suicidiální“ skupina srovnává s nějakou srovnatelnou „nesuicidiální“ skupinou, s cílem pokusit se zjistit možnost určité predispozice potenciálního sebevraha v běžné populaci (pomocí testů, dotazníků). Přehled se pochopitelně týká výsledků šetření u zachráněných sebevrahů, nikoli výzkumu u dokonaných sebevražd.¹⁶

Klinická psychologie 60. a 70. let se pokoušela o to, aby mohla v těchto případech preventivně působit a předejít sebevraždám, což je ovšem problematické. Testování je možné u těch lidí, co sebevražedný pokus přežili, a to nemusí být zcela reprezentativní vzorek, a kromě toho jsou posuzováni až po tomto činu, takže jejich motivy se mohly pod vlivem prožité události změnit. Nakonec se samozřejmě zjistilo, že osobnostní profil sebevraha neexistuje.¹⁷

¹⁶ VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 51-52s.

¹⁷ Srov. VÁGNEROVÁ Marie: Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Nakladatelství Portál, 1999, 244-245s.

Obvyklý způsob uvažování a řešení může hrát významnou roli, protože člověk hodnotí svou situaci a zkoumá možná řešení. Sebevrahové bývají při řešení problémů málo flexibilní, nejsou schopni hledat alternativní řešení čehokoliv, ani vlastního života. Myšlení nemůže být oproštěné od emocí, deprese a zoufalství. Mívají pocity viny, pocíťují nepřátelství okolí, cítí se osaměle, mají pesimistické nálady, negativně hodnotí sami sebe.¹⁸

V 60. a 80. letech se podařilo popsat „*sebevražedný syndrom*“¹⁹ a tím i duševní situaci, ve které se sebevrah nachází. Syndrom obsahuje zúžení, agresi vůči sobě a sebevražednou fantazii.

Zúžení dělíme na:

- *situační* - spočívající ve ztrátě různých možností, jak život uspořádat
- *dynamické* - spočívající v jednostranném fixování se na určité city a způsoby jednání (strach, úzkost, zoufalství z neúspěchu nebo selhání)
- *sociální* - spočívající ve ztrátě „použitelných“ lidí (pro sebevraha je bližní nepřítomnost)

¹⁸ Srov. VÁGNEROVÁ Marie: Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Nakladatelství Portál, 1999, 245s.

¹⁹ SKOBLÍK Jiří: Přehled křesťanské etiky. Praha: Karolinum – Nakladatelství Univerzity Karlovy, 1997, 187-188s.

- *hodnotové* - spočívající ve ztrátě smyslu pro řadu hodnot a schopnosti je tvořit

K vývoji přístupu k sebevraždě J. Viewegh poznamenává:

„Zhruba na přelomu 18. a 19. století nastává v posuzování sebevraždnosti zásadní obrat. Vedle dosavadních eticko-náboženských, filozofických a právních úvah, které představují v podstatě tři základní aspekty, jimiž se do té doby posuzoval problém sebevraždy, obrací se pozornost na faktickou stránku sebevražedného jednání. Jsou položeny základy vědeckého výzkumu sebevražednosti.“²⁰

Protože každý profesionální vychovatel musí složit v rámci pedagogického vzdělání i zkoušku z psychologie, cíleně zaměřenou na pozdější praxi měl by v podstatě každý pedagog umět odhalit psychické anomálie u svěřenců a vědět, jak dále s nimi nakládat. Například při náhlých a momentálně neopodstatněných stavech apatie, která by rozhodně měl citově zjistit i nepřímo vztahy v rodině, mezi spolužáky atp. a cíleně nasměrovat nápravu.

²⁰ Srov. VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČŘ, 1996, 13s.

3. Druhy sebevražd

Sebevrahem může být fakticky nebo i domněle osoba osamělá a marně hledající záchytný bod v životě, u níž kulminuje přesvědčení, že neexistuje řešení její fatální situace. Tím, že analyzujeme sebevraždu, můžeme zjistit, jaký má sebevrah postoj ke světu, k životu, jaký význam přikládá mezilidským vztahům, vlivům, které na něj působí, jak vnímá události kolem sebe. Sebevrah v určité situaci naprosto ztrácí cíl svého života a tím absolutně jeho smysl.

Sebevrah se uchyluje k totálně negativnímu řešení své situace z obecného pohledu, tj. „sáhne si na život“. Sebevraždu lze provést mnoha způsoby.

3.1 Plánovaná, bilanční sebevražda

Jde o sebevraždu aktivní, kdy si aktér promyslí svůj čin, a tak lze bez zjevných změn v jeho chování jen těžko odhadnout jeho úmysl, a tedy moci získat pro něho pomoc. Odborná pomoc by přitom v těchto případech byla neúčinnější. Bilanční sebevražda může souviset s patologickými somatickými jevy, kdy těžce nemocný člověk trpí nesnesitelnými bolestmi, které již nelze z medicínského hlediska úplně řešit.²¹

Bilanční sebevraždu by měl vychovatel objevit poměrně snadno, protože má dlouhodobé příčiny i projevy. Například jedinec se značně straní kolektivu, je smutný a nesoustředěný. V tomto případě je vhodný buď rozhovor přímo

²¹ srov. www.sebevražda - Wikipedie, otevřená encyklopedie (8. 10. 2008)

s jedincem, jeho rodiči a dalšími vychovateli a zjistit příčinu jeho chování a zajistit nápravu.

3.2 Impulzivní sebevražda

Vzniká náhle, a to i při dlouhodobých depresích („padla poslední kapka“). Člověk prožije silný psychický otřes a ten dokáže překrýt i pud sebezáchovy. Pokud se podaří sebevraha zadržet, může se o něho obnovit potřeba a chuť žít nebo alespoň vyvolat strach z bolesti. Stává se, že i impulzivní sebevrah kolem sebe vysílá náznaky volání o pomoc a pozornost okolí. (Například: ženě při autonehodě zahyne manžel i obě děti. Protože nemá již žádné blízké příbuzné, nemůže se o nikoho opřít, vnímá tuto ztrátu jako neřešitelnou situaci.)

Impulzivní sebevraždě nelze zabránit prakticky vůbec, protože sebevrah jedná na základě náhlého podnětu a pedagog by musel být v danou chvíli přímo vedle něho.

V jiném zdroji uvádí J. Wiewegh: Někdy může být sebevražda nechtěně nápodobou impulzivního jednání. Sebevrah může dlouho v sobě nosit záměr usmrtit se, aniž to jeho nejbližší okolí tuší. Když potom dotyčný člověk jakoby náhle spáchá sebevraždu, zdá se, že jde o náhlou patologickou poruchu, a přitom se ve skutečnosti jedná o dlouhodobý vývoj bilanční sebevraždy. V takových případech mohou rozhodnout o sebevraždě pouze svědecké výpovědi lidí, kterým se sebevrah svěřil – nebo dopisy a deníky, které zanechal.²²

²² Srov. VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 20s.

3.3 Předstíraná sebevražda

Předstíraná sebevražda je velmi oblíbený nástroj citového vydírání, při kterém je cílenou obětí někdo okolí. Sebevrah se vždy v tomto případě pojistí, aby čin nebyl nikdy dokonán. Nejčastějším nástrojem těchto demonstrativních sebevražd bývají léky. V historii existovala dokonce speciální oddělení tzv. „práškařů“, kdy zacházení s nimi bylo účelně tvrdé (úklid po výplachu žaludku, ošetřování řezných ran bez jakékoli anestezie).

Cílem předstírané sebevraždy je vždy vydírání (rodiny, přátel, spolupracovníků). Je nejméně nebezpečná ze všech druhů, protože aktér se tzv. „hlídá“ a k fatálním následkům dochází pouze nešťastnou náhodou. Role pedagoga spočívá v tom, aby směřoval žáka k nějaké smysluplné aktivitě (zapojení do nějakého kroužku).

3.4 Sebevražda jako forma protestu

Protestní hrdinskou o obětní sebevraždu lze většinou spojit v jediný druh. Jsou známy i případy sebevražd, které vyjadřují politické postoje a chtějí nějakým způsobem vyburcovat veřejnost, a proto jsou pak následně oslavovány jako hrdinské činy. Z českého prostředí sem patří sebeupálení Jana Palacha a Jana Zajíce v roce 1969 na protest proti okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy. Ke smrti může vést také protestní hladovka, což málem postihlo Mahátmu Gándhího, který se snažil zabránit bojům mezi hinduisty a muslimy.²³

²³ srov. sebevražda – www.wikipedia.cz, otevřená encyklopedie (8. 10. 2008)

Forma protestního suicidia je vlastně sebeobětování. Zde je možnost odvrátitelnosti mizivá, protože sebevrah je o jejím významu hluboce přesvědčen

3.5 *Rozšířená sebevražda*

Jedná se o jednoznačně patologickou formu sebevraždy - duševně nemocný pod vlivem depresí či halucinací spáchá sebevraždu a ovlivní i dalšího člověka (nebo v případě některých sekt celou skupinu lidí). Jedná se o méně obvyklou formu sebevražedného jednání.

Pro srovnání uvádím: Zvláštní formou sebevraždy je tzv. *suicidiální dohoda*, která spočívá v tom, že se dva nebo více lidí dohodne, že společně spáchají sebevraždu. Může nastat situace, kdy jeden z postižených je duševně nemocný a ten své symptomy přenesse na svého blízkého, který je pod jeho vlivem. Jde o zvláštní formu „*Folie a deux*“. ²⁴

J. Viewegh uvádí následující členění:

- *dvojitá sebevražda* – společné suicidiální jednání dvou osob
- *skupinová sebevražda* – suicidiální jednání více osob, ale v poměrně malém počtu („rodinná sebevražda, „klub sebevrahů“)
- *masová (epidemická) sebevražda* – sebevražedné jednání zasahující početnější skupiny ²⁵

Iniciátor společné sebevraždy musí být obdařen komunikativními schopnostmi a dovednostmi, důvěryhodností a schopností psychické manipulace. Důvody nemusí být ovlivňované osobě zpočátku ani zřejmé.

²⁴ ABZ .cz: Slovník cizích slov: Indukovaná duševní porucha, doslova šílenství ve dvou, sdílený přelud, klam, blud, indukovaná psychóza

²⁵ Slov. VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 29-30s.

Suicidianti mají snahu svůj čin a přípravu k němu utajit. U rozšířených sebevražd se třeba častěji vyskytují dopisy na rozloučenou, ve kterých sebevrahové vysvětlují svoji motivaci k tomuto kroku.²⁶

Příčiny rozšířené sebevraždy mohou být různé. Například akcentace své vlastní hodnoty, významnosti, někdy i určitá snaha po pomstě, jako touha stát se absolutním vlastníkem nějakého člověka nebo chorobná touha po lidském společenství. Pro běžného člověka se jedná o absurdní touhu po společenství ve smrti, když nelze realizovat společenství v životě. Zvláštní pozornost poutají rozšířené (většinou dvojité) sebevraždy významných osobností. Takzvané rodinné sebevraždy se často vyskytovaly v nacistickém Německu za pronásledování židů.²⁷ nebo nacistickými pohlaváry v momentě drtivé porážky (Hitler, Goebbels.....).

Jsou známy případy hromadných sebevražd náboženských sekt pod vlivem jednoho duševně vyšinitého jedince. Je ale potřeba uvést, že ve vyspělých právních systémech je napomáhání k sebevraždě trestným činem.²⁸

V případě rozšířené sebevraždy se může svěřenec chovat podivně, vyhledávat společenství zvláštních jedinců a nápadně zpřetrhávat předchozí sociální kontakty. Pedagog by měl na to chování upozornit rodiče a celý pedagogický sbor, protože jakákoli rozmluva „s fanatikem“ je zbytečná.

²⁶ Srov. VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 30-31s.

²⁷ Srov. VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 34-36s.

²⁸ Srov. KOUTEK Jiří, KOCOURKOVÁ Jana: Sebevražedné chování. Praha: Nakladatelství Portál, 2007, 32s.

3.6 Sebeпоškozování

Zvláštním případem ve výčtu sebevražedného jednání je sebeпоškozování, které může skončit i smrtí, i když zde není primárně úmysl opravdu zemřít. Součástí každého sebeпоškozování je autoagrese, která je ovšem spíše podvědomá (řezání se žiletkou, poruchy příjmu potravy, zneužívání alkoholu a drog).²⁹

Velmi dobře rozpoznatelné je sebeпоškozování, by měl pedagog řešit i přes odpor jedince všemi dostupnými prostředky (rozhovor s jedincem, rodiči, eventuálním odesláním k lékaři).

3.7 Sebeobět'

V naší společnosti je sebevražda většinou spojena s negativním hodnocením, zatímco sebeobět' je naopak hodnocena kladně. „Sebevražda a sebeobět', jako extrémní formy specificky lidského jednání, vyrůstají ze společného základu: vyjadřují - byť tragickým způsobem – lidskou schopnost a možnost dokumentovat vědomým sebezničením určitý hodnotový postoj. Sebeobět' (obdobně jako sebevražda) je souhrnným označením pro různá jednání, odlišná svým původem, motivací.“³⁰

Zcela jednoznačnou sebeobětí je známý čin polského katolického kněze P. Maxmiliána Kolbe, který se v koncentračním táboře Osvětimi dobrovolně obětoval za svého spoluvězně (otce rodiny). Sebevražda není vždy vyjádřením jednoznačně negativního postoje, ale dokonce je někdy obrácena také k životu

²⁹ Srov. KOUTEK Jiří, KOCOURKOVÁ Jana: Sebevražedné chování. Praha: Nakladatelství Portál, 2007, 33s.

³⁰ VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 21s.

(případ Jana Palacha), má tedy výrazný rys altruistický. Takže se některý sebevražedný čin podobá sebeoběti.³¹

3.8 Suicidiální pokus a dokonaná sebevražda

Existují přístupy, které považují sebevražedný pokus a dokonanou sebevraždu za rozdílné formy sebevražednosti. Po sebevražedném pokusu sebevrah přežije a může nám vysvětlit, proč takto jednal a vyšetřením se dá do jisté míry i zjistit, jestli se jednalo o patologické jednání, či spíše o bilanční sebevraždu.

Některé jiné přístupy nevidí žádný zásadní rozdíl mezi pokusem a dokonanou sebevraždou, z toho důvodu, že i když má sebevrah úmysl zemřít, není nikdy jisté, zda se mu to podaří. Pokud se mu to nepodaří, jde pouze o suicidiální pokus. Rozhodujícím kritériem je to, jak se sebevrah chová navenek, jestli nechce svým činem pouze apelovat („volání o pomoc“), neboť sebevražedný pokus vyvolává v blízkém okolí záchranné a pomocné reakce, ovšem musí zde fungovat převažující kladné vztahy, jinak potom převažují dokonané sebevraždy nad pokusy.

Přestože sebevrah je pevně rozhodnutý a chce se životem skončit a všechny kroky si do nejmenších detailů plánuje dlouhou dobu, může dojít například k selhání zvoleného prostředku, nebo k nenadálému příchodu jakéhokoliv člověka a tudíž sebevrah může být i v poslední chvíli zachráněn. Tyto okolnosti vyvolávají u sebevraha tendenci nechat za sebe jednat náhodu a osud, neboť i přesto, že si přeje zemřít, zároveň si paradoxně uchovává ve skrytu duše určitou naději a přání žít a ovlivnit svým činem osobní vztahy.

³¹ Srov. VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 24s.

„Jako by si pachatel řekl: rozhodnutí nechám osudové náhodě – jestliže budu v poslední chvíli zachráněn, znamená to, že mám zůstat naživu. Tento popsany mechanismus by mohl posloužit k vysvětlení faktu, že pokus už většinou pachatelé neopakují - „osudová náhoda“ jim naznačila, že mají zůstat naživu“.³²

V případě pokusu o sebevraždu se ujímají jedince (kromě nezodpovědného utajení ze strany rodičů), profesionálové (lékaři, psychiatři, psychologové), kteří zajistí akutní i následnou péči a role pedagoga zde spočívá v maximální toleranci a snahy o začlenění do kolektivu.

Je nutné se zaměřit na důležité okolnosti, které mohou být příčinnou zásadních změn v sebevrahově přístupu k životu a vést ke konkrétnímu následnému činu.

Jsou to:

- hospitalizace při závažném onemocnění (touha předejít přirozenou smrt sebevraždou)
- konfliktní prostředí, které vede až k fatálním situacím (bezdomovectví v důsledku rozchodu s partnerem, fyzické násilí.....)
- ztráta ekonomických vazeb a jistot (ztráta zaměstnání, narůstající zadluženost, nutnost uživit rodinu – děti na studiích...)

³² Srov. VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 27s.

4. Možné příčiny sebevražd

Život každého z nás je utvářen vztahy k druhým lidem, potřebujeme prožívat lásku, empatii, sdílet své bytí s jinými lidmi, být s někým v kontaktu. Můžeme konstatovat, že toto dává našemu životu smysl, protože žádný člověk nemůže trvale žít jen sám se sebou bez vlivu jakéhokoliv jiného člověka ve společnosti. Pokud dítě prožije zkušenost nelásky, nepřijetí, nebo něco závažně frustrujícího, nepochybně ho to poznamená po zbytek života. Často nepřiměřeně bité dítě v sobě mnohdy nese zárodky budoucího agresora. Neustálá kritika chování a činů dítěte vyvolává v budoucnu radikální odsuzování kohokoliv a čehokoliv. Časté zesměšňování dítěte vyvolává později chorobný exhibicionismus. Mívá potom problém s navazováním sociálních vztahů a i integrací do společnosti a zůstává často duševně izolován, což vede k extrémně negativním vztahům i k extrémně negativnímu posuzování sebe sama. Tyto skutečnosti mohou často vést až k sebevražedným tendencím.³³

Sebevražedné chování se objevuje i u dětí. Tyto tendence jsou hluboce zakořeněné v tzv. antisociálním myšlení. Tzn., že dotyčný se chová naprosto odlišně od ostatních lidí, a proto jimi není akceptován a přijímán. Je nutné ovšem poznamenat, že i člověk na první pohled bez psychických a sociálních problémů, který je okolní společností zcela akceptován, se může dostat do pro něj kritické situace.

³³ VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 68s.

Příčiny sebevraždy zkoumali také dva známí sociologové a velké osobnosti – Tomáš Garrigue Masaryk a Emile Durkheim. Masaryk hledal hlavní kořeny sebevraždnosti v nedostatku náboženské zakotvenosti, Durkheim je viděl v sociálních příčinách.

Psychologové tvrdí, že v každém člověku je zakotvena i neuvědomělá tendence k sebevraždě, vycházející z předpokladu, že skončí nutnost boje s negativními rysy života, a tím se daná situace definitivně vyřeší. Právě častými příčinami sebevraždy je neschopnost vyřešit nebo alespoň přijmout některé problémy, pocit, že je člověk na světě už zbytečný a že druhé jenom obtěžuje, zoufalství, vážná nemoc – člověk nechce už dál trpět a tak raději zvolí dobrovolnou smrt.³⁴

Tvrzení, že obětní sebevražda může být obhajitelná, je velmi problematické. Na jedné straně k ní vede sebezničující, ale ušlechtilá touha tak vyhroceným způsobem upozornit na nějakou závažnou nepravost, ovšem na straně druhé a zejména z pohledu křesťana, je právě v tomto případě vždy možnost hledat jiné způsoby apelu.

Racionální myšlení u všech typů sebevražd, respektive sebevrahů je vždy problematické. Dochází zde, ať už k akutním nebo chronickým patologickým stavům myslí, kdy racio je přebito vypjatými emocemi.

³⁴ Srov. PESCHKE Karl-Heinz: Křesťanská etika. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1999, 273s.

Tendence k sebevražednému jednání nevzniká náhle, ale naopak se nějaký čas rozvíjí a mívá několik fází:

- ☞ Člověk prožívá ve svém životě něco těžkého, neví, jak svoji situaci vyřešit a jako jedno z možných řešení začne vidět právě sebevraždu, pouze o ní přemýšlí, představuje si, jaké by to bylo, mnohdy o ni i mluví.
- ☞ Sebevrah vidí sebevraždu jako jediné možné řešení a konkrétně plánuje, jakým způsobem ji uskuteční.
- ☞ Poslední fází je samotné zrealizování sebevražedných úvah a plánů.³⁵

Přichází ovšem v úvahu i naprosto zkratkovité rozhodnutí k sebevraždě, které nemá v sobě rysy připravenosti. Motivace k tomuto jednání se může jevit z vnějšího pohledu jako naprosto zanedbatelná, úplně malicherná a nejasná. Většinou však dochází k tomu, že se různé zátěže v životě postupně nahromadí a pak stačí nějaký drobný podnět a dojde k bezprostřednímu sebevražednému chování. Bývá to u lidí, kteří nikdy žádné problémy neměli. Chybí jim proto zkušenost, vyrovnávat se zátěžemi.

V. Frankl uvádí. „A kdyby jen jediný z mnoha, kdo se z přesvědčení o bezvýchodnosti svého postavení pokoušejí o sebevraždu, neměl pravdu, kdyby se jen u tohoto jediného přese všechno dostatečně našlo jiné východisko – pak už by byl každý pokus o sebevraždu oprávněný, neboť subjektivní přesvědčení je přece u všech, kdo se rozhodují o sebevraždě, stejně pevné a nikdo nemůže vědět předem, zda právě jeho přesvědčení je také objektivní, či zda už děním následujících hodin nebude potrestáno jako lež oněch hodin, které už popřípadě neprožije“.

³⁵ VÁGNEROVÁ Marie: Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Nakladatelství Portál, 1999, 246s.

Z hlediska závažnosti motivace a úmyslu skutečně zemřít, lze rozlišit dvě varianty:

4.1 Sebevražedné jednání jako cíl

V této situaci se stává život pro člověka už naprosto nesnesitelný, a tak hledá nějakou možnost úniku, v tomto případě volí dobrovolný odchod, chce opravdu zemřít.

4.2 Sebevražedné jednání jako prostředek

Člověk ve skutečnosti zemřít nechce, jeho pokus o sebevraždu je pouze demonstrativní, má upozornit okolí na vážnou krizi a má sloužit jako apel k obrácení pozornosti k jeho problémům. Někdy jsou cíle i manipulační nebo pomstychtivé.³⁶

V průběhu běžného lidského života se nabízí četné možnosti k postupnému rozvoji osobnosti a šance k vytváření různého hodnotového systému. Je nezvratným faktem, že v životě každého jedince se alespoň jednou dostaví, byť i v akutní depresi, pomyšlení na sebevraždu. Pokud se tyto myšlenky objevují častěji, mohou vést až k pokusu o sebevraždu, nebo sebevraždě dokonané.

³⁶ Srov. VÁGNEROVÁ Marie: Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Nakladatelství Portál, 1999, 247s.

Josef Viewegh charakterizuje vztah sebevraha k životu jako šachisty k šachové partii takto:

„Musíme mu ukazovat, jak velice je podoben hráči šachu, jenž je postaven před šachový problém, který se zdá příliš těžký, a smete figurky ze šachovnice. Tím se nevyřeší žádný šachový problém. A také v životě se nevyřeší žádný problém tím, že člověk odhodí život. A tak se jako onen šachista nedrží pravidel šachu, právě tak porušuje člověk, který volí dobrovolnou smrt, pravidla hry života. Tato pravidla hry od nás přece nevyžadují, abychom za každou cenu vyhráli, spíše jen, abychom boj nikdy nevzdávali“.³⁷

³⁷ VIEWEGH Josef: Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR, 1996, 68s.

5. Sebevražda a křesťanství

5.1 Pohled církevní nauky na sebevraždu

V morální teologii je dnes extrém v chápání sebevraždy jako nejvyšší míry práva na osobní svobodu. Nový Kodex církevního práva odsuzuje sebevraždu jako hřích, ale ne toho, kdo ji vykonal – člověk v té chvíli není zcela svobodný, dopadá na něho tíha okolností.

5.2 Sebevražednost v křesťanství

Pro první křesťany bylo mučednictví zárukou ráje, zárukou smazání pozemských hříchů, což byl dominantní faktor raného křesťanství a zároveň také výrazný extrém. Sebevražednost nabývala stále větších rozměrů, což vedlo v šestém století k rozhodnutí církevních otců, že každý, kdo si vezme život, půjde do pekla.

Teologicky šlo sebevraždu těžko napadnout, protože ji vysloveně Starý ani Nový zákon nezakazuje. Svatý Augustin vyvíjel tlak na biskupy a vycházel z Platóna, kde se uvádí, že „sebevražda je předmětem hněvu bohů“ a rovněž čerpal z biblického přikázání: „Nezabiješ“...

Církev pak rozhodla, že sebevražda je zločin a sebevrahy začala prohlašovat za kacíře. V roce 533 se uskutečnil koncil v Orléansu, kde bylo rozhodnuto, upírat sebevrahům církevní pohřeb, sebevrahové byli pohřbíváni za hřbitovní zdí. Od roku 693 se exkomunikací z církve a následnými tresty začaly stíhat i nezdařené pokusy o sebevraždu. Ještě katechismus Pia X. z roku 1906 uvádí, že: „církev trestá sebevraždu odepřením posledního pomazání a církevního pohřbu“. Až v roce 1983 bylo oficiálně vyhlášeno, že: „sebevražda není rouhačství, ale signál zoufalství a církev by měla být vůči němu milosrdná“ ...

5.3 Pohled Bible na sebevraždu

Přestože není sebevražda v Bibli zřetelně zakázaná, je možné ji chápat jako provinění vůči 5. přikázání „Nezabiješ“ (Exodus 20.13)

Toto přikázání je zakotveno v Novém zákoně:

- Matouš 5.21 „Slyšeli jste, že bylo řečeno otcům – Nezabiješ! Kdo by zabil, bude vydán soudu“
- Marek 10.19 „Přikázání znáš: Nezabiješ, nezcizoložíš, nebudeš krást, nevydáš křivé svědectví, nebudeš podvádět, cti otce i svou matku!“
- Ve starozákonní knize Job verš 12.10 se praví: „V rukou Božích je všechno živé, dech každého smrtelníka.“
- Kazatel 7. „Nebud' příliš svévolný, nebud' jako pomatenec, proč bys umíral, než vyprší tvůj čas?“
-

5.4 Pohled katechismu na sebevraždu

„Každý je odpovědný za svůj život před Bohem, který mu jej dal. On také zůstává jeho svrchovaným pánem. Život máme přijmout s vděčností a ochraňovat jej k jeho cti a ke spáse svých duší. Jsme správci, a ne vlastníky života, který nám Bůh stvořil, nedisponujeme jím.“

A dále: „Každý lidský život je posvátný, protože živý a svatý Bůh chtěl lidskou osobu pro ni samu, aby byla k jeho obrazu a podobě.“

„Sebevražda se přičí přirozenému lidskému sklonu, zachovat si svůj život a udržet jej i nadále. Závažně odporuje správné lásce k sobě. Zároveň je to urážka lásky k bližnímu, protože nespravedlivě láme svazky solidarity s rodinným společenstvím, s národní lidskou společností, vůči nimž máme závazky. Sebevražda je proti lásce k živému Bohu.“

Hřích je dle katechismu „skutek proti rozumu“.

„Nad věčnou spásou osob, které se usmrtily, se nemá zoufat. Bůh jim může dát příležitost pro spasitelnou lítost cestami, které zná jen on sám. Za osoby, které si sáhly na život, se církev modlí.“

6. Prevence suicidiálního chování

Prevence suicidiálního chování je částí náplně práce psychiatrů, psychologů, i pedagogů. Právě pedagog, vychovatel může na základě denního styku s mladistvým indikovat podezřelé chování anebo jakékoliv podezřelé symptomy. Je samozřejmé, že vychovatel nemůže tyto symptomy přesně diagnostikovat, ale upozornit na ně příslušného psychologa, a eventuálně požádat o konzultaci psychiatra. Většina symptomů se projevuje na základě biologických, psychologických příznaků, dále změn chování nebo nazírání na vztahové souvislosti v rodině a svoji úlohu hrají i souvislosti sociální.³⁸

Konkrétně biologickým příznakem na první pohled může být přehnaná ztráta hmotnosti a únava, kterou například může vyvolávat anorexie (porucha příjmu potravy). Psychologickým příznakem může být nadměrná roztěkanost, agresivita vůči okolí i sebepoškození. Narušené rodinné vztahy se mohou projevit neochotou mluvit o rodinných příslušnících, chorobným strachem z trestu v případě sebemenšího neúspěchu, atd. Sociální příčiny suicidiálního chování mohou vyvěrat z patologického vztahu ke kolektivu, například šikana oboustranná (ve smyslu šikanovaného jedince i osoby, která se šikany dopouští, přičemž šikana nemusí mít vždy jen fyzický podtext, ale daleko nebezpečnější je šikana psychická, například vysmívání se, urážky, ponižování....)

³⁸ KOUTEK Jiří, KOCOURKOVÁ Jana: Sebevražedné chování. Praha: Nakladatelství Portál, 2007, 106s.

6.1 Typy prevence

Typy prevence, které působí na oslabení, případně vymizení sebevražedného chování jsou:

- primární prevence – eliminuje příčinné a rizikové faktory a je orientována i na osoby, u kterých nebyla diagnostikována jakákoli porucha
- sekundární prevence – bývá za ni považována krizová intervence. Cílem jsou jedinci, buď riziková (ohrožené nevhodným sociálním prostředím, návykovými látkami, nebo s patrnými rozpoznávanými depresemi)
- terciální prevence – již se snaží o zabránění opakování klinicky identifikované poruchy a případně je vedena snahou, zmírnit její následky

V primární prevenci je nezastupitelná úloha vychovatele. Za univerzální preventivní intervenci považujeme například vhodné školní programy – ať už přednáškového charakteru, vždy ve spojení s besedou, nebo i typy kulturních programů, které jsou přímo okruhově zaměřeny na drogovou, alkoholovou či jinou návykovou problematiku.³⁹

Selektivní prevence se zabývá již jedinci se zvýšeným rizikem poruch. V tomto případě je již potřeba odborné pomoci, a to psychologů eventuálně psychiatrů, kteří vhodně vyhodnotí individuální problém a pokusí se o jeho řešení. Zde je již naprosto nutná spolupráce postiženého jedince a nejlépe i jeho rodiny.⁴⁰

³⁹ KOUTEK Jiří, KOCOURKOVÁ Jana: Sebevražedné chování. Praha: Nakladatelství Portál, 2007, 106-107s.

⁴⁰ KOUTEK Jiří, KOCOURKOVÁ Jana: Sebevražedné chování. Praha: Nakladatelství Portál, 2007, 107s.

Indikovaná preventivní intervence je již zaměřena na jedince, u nichž byla plně klasifikována porucha, například mladiství se zřejmými výkyvy nálad, depresivními projevy, s nízkým prahem sebedůvěry a trpí až pocity beznaděje.⁴¹

Prevence suicidiálního chování mládeže má určité konkrétní aspekty – odstranění dostupnosti jakýchkoli prostředků, evokujících suicidiální chování (zbraně, farmaka, chemikálie, ale i ostré nože, provazy). Soustavná informovanost rodičů a dalších pečovatелů o rizikových faktorech sebevražedného chování a například přímých linkách okamžité pomoci v případě vyskytujícího se problému.

Profesionalita přístupu učitelů, vychovatelů, lékařů, psychologů v přístupu k jedincům a s tím související okamžitá a včasná reakce na jakékoliv příznaky, signalizující možné sebevražedné chování, specifický psychoterapeutický výcvik pro odborníky, zejména psychoterapeuty, a psychology, kteří pracují s ohroženými skupinami mládeže zejména na linkách první pomoci, ale i v klinických praxích.⁴²

Významnou úlohu v prevenci sebevražedného jednání hrají i média, která by více měla zařazovat specifické antisuicidiální programy a nikoli, jak je tomu dnes v TV, podívat téměř podrobný návod k sebevraždám. Věrohodnosti lze docílit i uměleckými prostředky a nikoliv naturalistickými, které mládež značně vzrušují a mnohdy provokují suicidiální chování.

⁴¹ KOUTEK Jiří, KOCOURKOVÁ Jana: Sebevražedné chování. Praha: Nakladatelství Portál, 2007, 109s.

⁴² KOUTEK Jiří, KOCOURKOVÁ Jana: Sebevražedné chování. Praha: Nakladatelství Portál, 2007, 109s.

6.2 *Preventivní programy a intervence*

Preventivní přístupy v práci s mládeží jsou zpravidla zaměřeny především na zvyšování psychické odolnosti dětí na přesvědčování o řešitelnosti každého problému v životě. Děti by měly být informovány prostřednictvím učitelů o krizových linkách pomoci, ale zároveň by měly být i přesvědčovány i o možné pomoci ze strany učitele (konzultace s rodiči, vyhledávání odborníků). Až příliš konkrétní upozorňování na sebevraždy může být zároveň nebezpečným námětem pro mladistvé.⁴³

V tomto směru je třeba upozornit zejména na negativní úlohu sociálních sítí na internetu, které sehrávají přímo zločinnou úlohu (komunikace s potencionálními sebevrahy – nedávná Čurkova aféra). Vychází otázka, zda by kontrola sociálních sítí neměla být ze strany provozovatele tvrdá a zákonem by neměla být určena jeho povinnost jakékoliv podezřelé projevy mazat a oznamovat příslušným institucím (například policii ČR). Je samozřejmé, že například ke komentářům ke zprávám jsou smazávány celé příspěvky, které jakkoliv eticky narušují jinak vhodnou diskuzi.

Preventivní programy orientované na dospělé osoby pracující s mládeží by měly být náročné po profesionální stránce a měly by vést i uváděním konkrétních případů (často neuvěřitelných) k lepší identifikaci sebevražedného jednání jedinců. Zároveň by měly vést k lepší komunikaci s jedinci ohroženými suicidiem. V případě jakéhokoli stupně sebevražedného chování by měli být do specifických programů zapojeni i rodiče. Velmi smutnou variantou je pak práce s rodiči, kteří vlivem sebevraždy ztratili dítě. Sama o sobě je ztráta dítěte absolutně nenahraditelná a rodiče často cítí vinu, která může vést i

⁴³ KOUTEK Jiří, KOCOURKOVÁ Jana: Sebevražedné chování. Praha: Nakladatelství Portál, 2007, 109s.

k vzájemnému osočování a ztráty rodinného prostředí pro eventuální další děti v rodině a tak nastartovat další řetězení problematik.

Preventivní intervencí se zabývají konkrétní pracoviště (psychologické poradny, psychiatrické ambulance, pedagogické poradny, krizová centra, protidrogová, ale i akutní různé linky důvěry.

Specifickou institucí je linka důvěry, kde pracují odborní psychiatři, psychologové, sociální pracovníci, pedagogové. Cílem práce této instituce je poskytnutí neodkladné odborné pomoci v krizové situaci a v širším slova smyslu vlastně prevence suicidiálního i dalšího neadaptivního chování v různých krizových situacích. Cílem rozhovoru na této lince je ujasnění specifického problému mladistvého a zmírnění afektivního jednání a motivaci k přímé návštěvě odborníků, Linka důvěry pro mládež ovšem zároveň slouží i k jako pomoc pro rodiče dětí, kteří vycítí sebevražedné sklony u svých potomků. Prevence je součástí programu usilujícího o duševní zdraví.

Shrnutí poznatků a výsledků mé práce

V průběhu této bakalářské práce jsem si s naléhavostí uvědomila, jakým obrovským společenským problémem je suicidiální chování. Týká se nejen sebevraha či potenciálního sebevraha. Jeho nejbližší okolí, a zejména rodina je fatálně poznamenána po celý zbytek života. Všichni normálně myslící lidé žijí již navždy pronásledováni otázkami typu: " Proč? Co jsem mohl /a/ udělat, abych předešel /a/ a zabránil/a/ tomuto činu? Jsem natolik nekvalitní člověk, že jsem selhal/a/ v tomto konkrétním vztahu? Existovala vůbec nějaká možnost, jak úmysl rozpoznat? A je možné se s tímto konečným řešením někdy vyrovnat..."

Tisíce otázek, které vyústí v oprávněné či neoprávněné sebeobviňování vede už napořád k obavám o své potomky, blízké, kamarády a známé, protože většinou zůstává zakotveno jakési podvědomé podezření ze spáchání tohoto činu.

Z práce je zřejmé, že nikdo z vědců psychologů, psychiatrů, pedagogů, biologů a dalších nemůže vyčerpávajícím způsobem definovat nejen suicidium jako čin, ale že spektrum příčin je neprobádatelně široké a že do lidské duše nikdo žádným rentgenem nemůže proniknout. Člověk, ať již vědomě či nevědomě jinak myslí, verbálně vyjadřuje myšlenky a často úplně nepředvídatelně jedná.

Zůstává jen nutná naděje, že rodina, pedagogové, ale i například lékaři, v případě podezření i psychologové a psychiatři včas rozpoznají varovný signál v chování potencionálních sebevrahů a budou je vést k vědomému odvrácení finálního činu. Není cílem odsoudit tento skutek, ale alespoň udělat maximum pro jeho nenaplnění.

Při studiu teoretických materiálů jsem vycházela z literatury v českém jazyce, vydané v posledních dvaceti letech. Použila jsem metodou srovnání různých zdrojů. V práci nebyl záměrně použit výzkum a byla rozdělena do dvou částí, a to pedagogické a psychologické. Cílem práce je porovnání různých literárních zdrojů, shrnutí dané problematiky, poznání a možná identifikace suicidiálního chování. Snažila jsem se o rozpoznání rizikových faktorů, ale již v průběhu psaní jsem zjistila, že je velmi obtížné, je rozeznat a výsledky chování jsou u každého jedince velice nepředvídatelné.

Seznam literatury

1. **Bible – Písmo svaté Starého a Nového zákona.** Praha: České katolické nakladatelství Zvon, 1991
2. **FRANKL VIKTOR EMANUEL:** Lékařská péče o duši. Základy logoterapie a existenciální analýzy. Brno: Nakladatelství Cesta, 1996
3. **HAVEL VÁCLAV:** Dálkový výslech. (Rozhovor s Karlem Hvižd'alou). Praha: Nakladatelství Melantrich, 1990
4. **Katechismus katolické církve.** Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002
5. **KOUTEK JIŘÍ, KOCOURKOVÁ JANA:** Sebevražedné chování. Praha: Nakladatelství Portál, 2007
6. **MASARYK GARYK TOMÁŠ:** Sebevražda. Hromadným jevem společenským moderní osvěty. Praha – vydal ústav T. G. Masaryka
7. **MONESTIER MARTIN:** Dějiny sebevražd. Dějiny, techniky a zvláštnosti dobrovolné smrti. Praha: Nakladatelství dybbuk, 2003
8. **PESCHKE KARL-HEINZ:** Křesťanská etika. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1999
9. **ŘÍČAN PAVEL:** Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha: Nakladatelství Portál, 1995
10. **SKOBLÍK JIŘÍ:** Přehled křesťanské etiky. Praha: Karolinum – nakladatelství Univerzity Karlovy, 1997
11. **ŠRAJER JINDŘICH:** Suicidium, sebeobětování, nebo mučednictví? Praha: Nakladatelství Triton, 2009
12. **VÁGNEROVÁ MARIE:** Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Nakladatelství Portál, 1999
13. **VIEWEGH JOSEF:** Sebevražda a literatura. Brno: Psychologický ústav AVČR,